

K SLOVENSKÉMU PREKLADU KNIHY M. M. ROZENTALA
 „PRINCÍPY DIALEKTICKEJ LOGIKY“

Už dávnejšie sa pociťuje potreba zamyslieť sa nad jazykovou stránkou filozofických textov v slovenčine. Týka sa to rovnako pôvodných filozofických prác, ako aj prekladov filozofickej literatúry z cudzích jazykov. Žiaľ, ani pôvodné, ani preložené texty po jazykovej stránke neraz nedosahujú takú úroveň, aká by v dnešnom štádiu rozvoja slovenského jazyka a kultúry mala byť samozrejmom. Okrem toho sa často vyskytujú i chyby, ktoré vyplývajú buď z terminologickej neujasnenosti niektorých pojmov, alebo z neobornosti, z nedostatočného zvládnutia prekladu knihy M. M. Rozentala nutia filozofického pojmového aparátu. Niekedy je to azda len ledabosť autorov alebo prekladateľov, v každom prípade by však bolo žiadúce, aby takéto nedostatky neostávali bez povšimnutia, lebo neslúžia ku cti slovenskej filozofii. Redakcia Otázok marxistickej filozofie preto privítala príspevok súdruha Dominička Jánoška, pracovníka Katedry marxizmu-leninizmu v Košiciach, v ktorom autor upozorňuje na nedo-*Princípy dialektickej logiky*, pokúša sa o riešenie niektorých terminologických otázok a vyslovuje i niektoré iné podnety. Uverejňujeme tento príspevok v skrátenej podobe a pripojujeme k nemu i vyjadrenie s. Teodora Mülnza, týkajúce sa prekladania niektorých filozofických termínov v nemčiny. Redakcia sa však domnieva, že by nemalo ostať iba pri týchto dvoch príspevkoch, a obracia sa na všetkých, ktorí by kritikou alebo radu mohli prispieť k riešeniu terminologických problémov, k zvýšeniu jazykovej a odbornej úrovne filozofických

textov. Ďalšie príspevky venované týmto otázkam i v budúcnosti radi uverejníme.
 Redakcia

Podiel publikácií sovietskych filozofov v marxisticko-leninskej literatúre vydávanej u nás je značne veľký a pre výchovu nášho obyvateľstva k vedeckému svetonázoru veľmi významný. Pokiaľ mám možnosť sledovať marxisticko-leninskú literatúru, zvlášť filozofickú, ktorá bola vydaná za posledné roky v SSSR, zdá sa mi, že všetky významnejšie diela boli preložené do slovenčiny. Medzi tieto diela patrí nesporne kniha M. M. Rozentala *Princípy dialektickej logiky*. Pre filozofických pracovníkov, pokiaľ mali v rukách jej slovenský preklad, nie je vôbec miestami ťažké zistiť chybnosť, nesprávnosť prekladu alebo dokonca to, že správny je práve opačný význam, a nie ten, ktorý vyjadruje preložený text. Nemusia pritom ani porovnávať preložený text s originálom, tak zrejma je nesprávnosť prekladu. Uvediem niekoľko príkladov:

Str. 11: ... sú ešte zástanci pomýleného názoru, podľa ktorého formálna logika poskytuje obsiahle učenie o formách a zákonoch myslenia... Správne má znieť: ... sú ešte zástanci pomýleného názoru, podľa ktorého formálna logika poskytuje vyčerpávajúce učenie o formách a zákonoch myslenia...

Str. 44: Obrazne povedané, prv než poznanie vedelo roztažiť veci, vnímané ako nevyhnutné... Správne má znieť: Obrazne povedané, prv než poznanie vedelo roztažiť veci, vnímané ako nehybné...

Str. 44: Charakteristická črta rozumu je podľa jeho názoru v tom, že rozum rozdeľuje to, čo je späť, čo sa nachádza

v súvislosti a vzájomnom pôsobení, dodáva „drsnosť bytia“ tomu, čo je v skutočnosti v stave prechodu z jednej kvality v druhú. Správne má znieť: Charakteristická črta rozmyslu je podľa jeho názoru v tom, že rozdeľuje to, čo je späť, čo sa nachádza v súvislosti a vzájomnom pôsobení, že pridáva „tvrdosť bytia“ tomu, čo je v skutočnosti v stave prechodu z jednej kvality v druhú.

Tamže: Rozmysel na rozdiel od rozumu porušuje zdanlivo neprístupné hranice medzi vecami, javmi a protikladmi, otvára ich vo večnom pohybe a zmene, v prechodoch od jedného k druhému. Správne má znieť: Rozum na rozdiel od rozmyslu porušuje zdanlivo neprístupné hranice medzi vecami, javmi a protikladmi, roztavuje ich vo večnom pohybe a zmene, v prechodoch od jedného k druhému.

Str. 46: ... dva navzájom sa popierajúce znaky. Správne má znieť: ... dva navzájom sa popierajúce príznaky.

Str. 54: Už sme povedali, aké miesto určuje rozum v historickom a logickom vývoji myslenia. Keďže považuje formálnu logiku za úsudkovú ... Správne má znieť: Už sme povedali, aké miesto určuje rozmysel v historickom a logickom vývoji myslenia. Keďže považuje formálnu logiku za rozmyslovú ...

Str. 69: Hlavná úloha dialektickej logiky sa nezakladá na tom, aby ukázala, ako možno vyjadrovať objektívne existujúci pohyb v logike pojmov, kategórií, súdov, úsudkov atď. Správne má znieť: Hlavná úloha dialektickej logiky spočíva v tom, aby ukázala, ako možno vyjadriť objektívne existujúci pohyb v logike pojmov, kategórií, súdov, úsudkov atď.

Str. 97: Zhoda a poznanie dialektických zákonov objektívneho sveta. Správne má znieť: Zhoda dialektických zákonov objektívneho sveta a poznania.

Str. 128: Jedni súdia, že táto súvislosť sa nezakladá na tom, že postupujeme od jedinečného k všeobecnému a že nijaká kvalitatívna zmena medzi nimi neexistuje. Správne má byť: Jedni súdia, že táto sú-

vislosť sa nezakladá na tom, že postupujeme od jedinečného k všeobecnému a že nijaký kvalitatívny rozdiel medzi nimi neexistuje.

Str. 136: V tomto zmysle je skok ústredným bodom vo vývoji poznania. Takýmto ústrednými bodmi sú napríklad filozofické kategórie... Správne má byť: V tomto zmysle je skok uzlovým bodom vo vývoji poznania. Takýmto uzlovými bodmi sú napríklad filozofické kategórie...

Str. 138: Tu sa hádam plnšie a výraznejšie než inde prejavuje fakt, že sa negácia javí ako jednota negácie a afirmácie, ako „odtlačenie“... Správne má byť: Tu sa hádam plnšie a výraznejšie než inde prejavuje fakt, že sa negácia javí ako jednota negácie a afirmácie, ako „prekonanie“...

Str. 139: Je úplne jasné, že jedine vďaka súvislosti medzi pozitívnym a negatívnym nie je možný pohyb poznania vpred. Správne má byť: Je úplne jasné, že jedine vďaka súvislosti medzi pozitívnym a negatívnym je možný pohyb poznania vpred.

Str. 139: ... abstraktná, číra „naničsúca“ negácia ... Správne má byť: ... abstraktná, číra, „holá“ negácia ...

Str. 142: ... nemizne, ale „odtláča“ sa ním... Správne má byť: ... nemizne, ale „prekonáva“ sa ním...

Str. 182: V literatúre o logike niet ani jedného stanoviska k otázke, v akom poradí treba rozoberať a skúmať tieto formy myslenia... Správne má byť: V literatúre o logike niet jednotného stanoviska k otázke, v akom poradí treba rozoberať a skúmať tieto formy myslenia...

Str. 220: Avšak protirečenia medzi rozličnými stránkami, vlastnosťami skutočnosti sú neobyčajne mnohotvárne a najvšeobecnejšie sa prejavujú vo viacerých kategóriách. Správne má byť: Avšak protirečenia medzi rozličnými stránkami, vlastnosťami skutočnosti sú neobyčajne mnohotvárne a svoje najvšeobecnejšie vyjadrenie nachádzajú vo viacerých kategóriách.

Tamže: Ako sú logické kategórie pro-

tirečenia objektívneho pohybu konkrétnymi odrazmi? Správne má byť: Ako logické kategórie konkrétne odrážajú protirečenia objektívneho pohybu?

Str. 248: ... dvojakej povahy telieska a poľa atď. Správne má byť: ... dvojakej povahy látky a poľa atď.

Str. 260: Ak je konkrétna jednota mnohotvárných javov, je prirodzené, že v súlade s tým, ako sa poznáva mnohotvárnosť vlastností vecí, samotné pojmy o nich sa stávajú konkrétnejšími. Správne má byť: Ak konkrétne je jednota mnohotvárných javov, je prirodzené, že v súlade s tým, ako sa poznáva mnohotvárnosť vlastností vecí, samotné pojmy o nich sa stávajú konkrétnejšími.

Str. 270: Preto je súd forma ďalšieho pohybu myslenia, ktorá sa opiera o pojmy a zachováva ich v „odtláčenej“ forme. Správne má byť: Preto je súd forma ďalšieho pohybu myslenia, ktorá sa opiera o pojmy a zachováva ich v „prekonanej“ forme.

Str. 311: ... tak hmota, ako aj pole má protikladné korpuskulárne a vlnové vlastnosti a pod. Správne má byť: ... tak látka, ako aj pole má protikladné korpuskulárne a vlnové vlastnosti a pod.

Str. 339: Analýza vyrovnáva slabú stránku indukcie — problematický charakter jej záverov. Správne má byť: Analýza kompenzuje slabú stránku indukcie — problematický charakter jej záverov.

Podobných príkladov by bolo možné uviesť ešte oveľa viac.

Chcel by som poukázať na dve okolnosti, aktuálne azda nielen pre preklady zo sovietskej filozofickej literatúry:

1. Je to stará a známa otázka jazykovej a filozofickej spôsobilosti prekladateľov. Nemám, zrejme, na myslí či prekladateľ je alebo nie je súčasne jazykovedec a filozof. Ale hovorí o určitej miere jazykových a filozofických znalostí, návykov a najmä teoretického filozofického myslenia môžeme i musíme. Myslím si, že miera filozofických vedomostí, ktoré sú potrebné pre dobrý slovenský preklad, spočíva v už

jestvujúcich, doteraz vzorne urobených prekladoch; takých, ako sú *Kapitál* K. Marxa, *Dialektika prírody* F. Engelsa, *Podstata kresťanstva* L. Feuerbacha, *Logika* G. W. F. Hegela. Sú to napospol preklady, ktoré urobili naši slovenskí filozofi, resp. skúsení prekladatelia marxisticcko-leninskej literatúry.

2. Je to ďalej otázka, ako hlboko je rozpracovaná filozofická terminológia v porovnaní s terminológiou tých jazykov, v ktorých boli napísané významné filozofické práce, alebo s filozofickou terminológiou tých jazykov, ktoré sú slovenčine genealogicky veľmi blízke.

Som však toho názoru, že preklady jedného alebo viacerých skúsených marxistických pracovníkov úplne nedostačujú na to, aby sme mohli povedať, že máme otázku prekladov do slovenčiny vyriešenú. Otázku môže skôr vyriešiť len (aspoň relatívne, t. j. natoľko, nakoľko to nutne vyžaduje prax prekladateľov, vydavateľstiev, redakcií a pod.) slovenský filozofický slovník, v ktorom otázky jazykovej formy, resp. normy by boli záväzné pri prekladoch filozofickej literatúry u nás. Ukazuje sa, že potrebujeme vlastne *osobitný* slovník, ktorý by nebol ani len jazykový, ani len filozofický, resp. spoločenskovedný, ale ktorý by bol jednotou oboch týchto oblastí poznania. Taký slovník by mohol obsahovať filozofickú terminológiu predovšetkým nemec-kú, povedľa nej ruskú a českú a napokon slovenskú, za ktorou by nasledoval stručný, ale inak pre preklad dostatočne jasný filozofický význam pojmov, označených uvedenými slovami. Tým by sme len v zhrnutej forme dostali to, čo sa robievalo v slovenských filozofických spisoch v rokoch minulých a čo sa niekedy robí aj dnes vo filozofických textoch v zátvorkách alebo poznámkach.

V diele *Dialektik der Natur* F. Engels píše napr. toto: „Verstand und Vernunft. Diese Hegelsche Unterscheidung, in der nur das dialektische Denken vernünftig, hat einen gewissen Sinn.“ (F. Engels, *Dialektik der Natur*, Dietz Verlag, Berlin 1952, 236.)

Ruský preklad znie:

„Rassudok i rozum. Eto gegelovskoje različeniye, soglasno katoromu tolko dialektičeskoje myšleniye razumno, imjejet izvestnyj smysl.“ (F. Engels, *Dialektika prirody*, GIPL 1950, 176.)

Český preklad znie:

„Rozmysl a rozum. Toto hegelovské rozlišování, podle něhož je jen dialektické myšlení rozumné, má určitý smysl.“ (B. Engels, *Dialektika přírody*, Praha 1952, 188.)

Slovenský preklad znie takto:

„Rozmysel a rozum. Toto Hegelovo rozlíšenie, podľa ktorého je iba dialektické myslenie rozumné, má určitý zmysel.“ (F. Engels, *Dialektika prírody*, Bratislava 1954, 188.)

V ruskom, českom i slovenskom preklade *Dialektiky prírody* slovo „rozum“ je prekladom z nemeckého slova „die Vernunft“ a vo filozofii znamená, ako to vidieť z Engelsových slov, vyšší, dialektický spôsob myslenia.

Avšak v slovenskom preklade Heglovej *Logiky* prekladateľ dr. T. Münz pomocou slova „rozum“ neprekladá nemecké slovo „die Vernunft“ tak, ako je preložené v slovenskom, českom i ruskom preklade *Dialektiky prírody*. V *Logike* pomocou slova „rozum“ T. Münz prekladá nemecké slovo „der Verstand“, t. j. pojem, ktorý znamená opačný, nedialektický spôsob myslenia.

Domnievam sa, že niet príčiny, aby sme v slovenčine dávali vo filozofii slovu „rozum“ priamo opačný význam, než má vo filozofii v jazyku českom a ruskom. Slovenskí, českí a sovietski filozofi sotva budú súhlasiť s tým, že Kant napísal *Kritiku čistého rozumu* (*Kritik der reinen Vernunft*), ale *Kritiku čistého rozmyslu*.

Som za to, aby sme v slovenčine slovo „rozum“ ponechali na označenie dialektického spôsobu myslenia tak ako v češtine a ruštine. O tom, či nižší spôsob myslenia máme v slovenčine označovať za „rozmyslový“, o tom možno i treba uvažovať. Českí prekladatelia majú proti slovu „rozmysel“ akiste určité výhrady, lebo prekla-

dateľ knihy M. F. Ovsjannikova *Hegelova filozofie* použil namiesto slova „rozmysel“ slovo „rozvažování“. (Na str. 64 čítame: „Tak vzniká nová podoba individuálneho vedomí — rozvažování (Verstand), nový stupeň vývoje individuálneho vedomí.“)

Podľa môjho názoru by sme mohli v slovenčine tento nižší stupeň myslenia nazývať úsudčným stupňom myslenia. Potom podľa Engelsa by sme nehovorili a nepísali, že „všetka činnosť rozmyslu: indukcia, dedukcia... — to všetko máme spoločné so zvieratami“, ako to preložil prof. St. Felber. Nemohli by sme hovoriť ani, že „všetka činnosť rozumu: indukcia a dedukcia... je nám spoločná so zvieratami“, ako by preložil Engelsove slová T. Münz. Najsprávnejší a najvhodnejší sa mi pozdáva takýto preklad: „Všetka úsudčná činnosť: indukcia, dedukcia... je nám spoločná so zvieratami.“

Úsudok je, pravda, jednou zo základných foriem nižšieho spôsobu myslenia, a my navrhujeme ním označovať celý nižší spôsob myslenia. To by mohlo viesť k nežiadúcemu nedorozumeniu. Bolo by však možné rozlíšiť úsudok ako nižší spôsob myslenia od úsudku ako len jednej jeho základnej formy pomocou prípon pridavných mien, odvodených zo slova úsudok. Pomocou prípony -ný by sme dostali „úsudčný spôsob myslenia“ ako celkový spôsob myslenia. A pomocou prípony -ový by sme dostali „úsudkové myslenie“, t. j. len jednu jeho základnú formu.

Chcem zdôrazniť, že nie je dôležité, a tým menej rozhodujúce pre slovenský preklad cudzojazyčnej filozofickej literatúry či sa prikláňa prekladateľ k tomu, alebo onomu výrazu. Domnievam sa, že v uvedených a ešte aj v niektorých iných problémoch slovenskej filozofickej terminológie pomôže skôr konvenčnosť než etymológia rozriešiť naše jazykové problémy vo filozofii.

Ani také slová nemajú doteraz ustálené používanie, ako sú: matéria, hmota, masa a iné. Potom je to začatý, ale azda ešte stále nedoriešený problém, ako používať slová „rozpor“ a „protirečenie“; ďalej je

nejasnosť pri používaní slova „protiklad“ na označenie dvoch vzájomne podmieňujúcich a vylučujúcich sa stránok vo veciach a javoch a súčasne na označenie najvyššieho stupňa dialektického protirečenia atď. atď.

Napokon ešte niekoľko slov o preklade knihy M. Rozentaľa *Princípy dialektickej logiky*. Chyby, ktorých sa prekladateľka Lýdia Rjabininová dopustila, majú svoj pôvod takmer výlučne v prekladateľke samej. Len pri používaní slov „rozum“ a „rozmysel“ ju možno ospravedlniť, aj to len s výhradou, lebo sa dôsledne nepridržiavala ani jedného z dvoch možných spôsobov použitia týchto slov vo filozofii.

Prekladateľská činnosť iste nesúvisí len s jazykovou a odbornou prípravou prekla-

datelov. Preklad je akiste ovplyvňovaný aj časom, za ktorý má byť urobený a v neposlednej miere aj odmenou. Aj o prekladaní, myslím, platí ľudové príslovie „Aká práca — taká pláca“. Ale to sú otázky, o ktorých by sa mohli vyjadriť iní, nepatria v prvom rade na stránky filozofického časopisu. Spomenul som to len, aby sa urobilo zadosť princípu všeobecnej súvislosti. To, čo má byť blízke srdcu všetkým slovenským filozofickým pracovníkom, možno vyjadriť v jedinom želaní: aby sa v dejinách slovenskej prekladateľskej činnosti intenzívnejšie uplatňoval všeobecný dialektický zákon vývoja — od nižšieho k vyššiemu.

Dominik Jánoška

PREČO ROZUM A ROZMYSEL?

Príspevok s. Jánošku ma podnietil k tomu, aby som vysvetlil, prečo som vo svojich prekladoch Hegla do slovenčiny (*Filozofia dejín*, Bratislava 1957; *Logika*, Bratislava 1961) prekladal termíny *Verstand* ako rozum a *Vernunft* ako rozmysel. Toto rozlišovanie zaviedol v nemeckej filozofii Kant a Hegel ako špekulatívny filozof, ktorý sa rád hral so slovami (ako nemeckí filozofi vôbec, keďže ich k tomu zvädzajú veľké možnosti ich jazyka tvoriť nové slová), ochotne po ňom siahol. Úplne však súhlasím s Masarykovou poznámkou, ktorú vyslovil kdesi na adresu Kantovu, že na toto rozlišovanie mohol prísť len Nemeck, ktorý má rozumy dva: *Verstand* a *Vernunft*, kým Čechovi — a aj Slovákov — ktorý má len *rozum*, je cudzie. To znamená, že preklad jedného z týchto termínov do slovenčiny bude násilný. Je to rozmysel — *Vernunft*.

Prečo som prekladal *Vernunft* ako rozmysel? Podľa Hegla starý spôsob myslenia bol metafyzický. U neho je to *Verstand*. Novým, dialektickým spôsobom rozmýšľa *Vernunft*. V slovenčine sa doteraz, a teda aj pre starý spôsob myslenia používal termín rozum. Pre nové, dialektické mysle-

nie bolo teda treba vytvoriť aj nový termín; umelý, násilný — rozmysel. Prebral som ho od Fr. Krejčího, ktorý možno vedený podobnou úvahou, používal v preklade Kantovej *Kritiky čistého rozmyslu* (*Kritik der reinen Vernunft*) termíny rozum a rozmysel v tom zmysle, ako po ňom aj ja.

Z tohto dôvodu som prekladal *Vernunft* ako rozmysel. Viem, že v iných slovenských a dnešných českých prekladoch sa prekladá naopak: ako rozum. Keď som robil terminologickú úpravu prekladu Leninových *Filozofických zošitov* do slovenčiny, redakcia neprijala moje návrhy: *Vernunft* — rozmysel, *Verstand* — rozum a použila opačné. Dôvodom bolo to, že sa to tak používa aj v češtine, čím argumentuje aj s. Jánoška. Pre mňa to však nie je žiaden dôvod, aspoň nie vedecký. Keďže však tu ide o konvenčnú záležitosť, lebo nech vymyslíme v slovenčine akýkoľvek „druhý rozum“, bude vždy termín násilný (aký by bol aj s. Jánoškom navrhovaný termín úsudčné myslenie). V pripravovanom preklade Kantových *Prolegomén* preložím *Verstand* a *Vernunft* v opačnom zmysle, prípadne nejako ináč. Tolko na vysvetlenie.

Teodor Münz